

WEBER'İN İKTİSAT SOSYOLOJİSİ: UYGARLIĞI ANLAMININ ANAHTARI OLARAK İKTİSADİ ZİHNİYET

Lütfi SUNAR*

Özet

İktisat sosyolojisi de dahil sosyolojinin pek çok alt çalışma alanının kurucusu olarak zikredilen Weber'in sosyolojinin ampirik bir bilim olmasında önemli bir yeri vardır. Weber'in sosyolojisi akılcılaşıma ekseninde mukayeseli uygarlıklar tarihi çalışmalarıyla modernitenin açıklanması ve tarihsel bir gelişme çizgisine yerleştirilmesi çerçevesinde oluşmuştur. Kapitalizmin oluşumu bağlamında iktisadi açıklamalar Weber'in sosyolojisinin büyük ölçüde bir iktisat sosyolojisi olarak şekillenmesine de yol açmıştır. İlk çalışmalarında daha çok tarihçi bir perspektife sahip olan Weber sonraki çalışmalarında modernitenin açıklanması için daha sosyolojik bir zemine kaymıştır. Bu bağlamda Weber'in iktisat sosyolojisi modernitenin ele alınış biçimine göre genişleyen bir ilgiye sahiptir. İlk eserlerinde modernitenin çeşitli yapılarının kökenlerinin açıklanması ile uğraşan Weber 1904 ve 1909'da yaşanan iki kırılma neticesinde gittikçe dünya tarihsel bir açıklama ve temellendirmeye ulaşmak için daha geniş çaplı çalışmalara girişmiştir. Bu tarihten sonra dünya dinlerinin iktisadi etiğine dair yazdıkları Weber'in modernitenin evrensel bir açıklaması peşinde olduğunu göstermektedir. Böylece Weber'in iktisat sosyolojisinin odağında uygarlığı anlamının anahtarı olarak gördüğü iktisadi zihniyet çözümlemesinin bulunduğu ileri sürülebilir. **Anahtar Kelimeler:** *Weber, akılcılaşıma, zihniyet, iktisat sosyolojisi, uygarlık tarihi, iktisadi etik*

WEBER'S ECONOMIC SOCIOLOGY: ECONOMIC WELTANSCHAUUNG AS A KEY TO UNDERSTAND THE CIVILISATION

Abstract

Weber has an important place in the making of sociology an empirical science. He is also known as the founder of many sub-fields of sociology, including economic sociology. Weber's sociology aims to explain modernity around rationalization by positioning it in a historical developmental context. To explain modernity Weber had a broad sociological base in his later studies although he had a narrower historical perspective in his earlier studies. In this context his economic sociology has an expanding vision to construct the development of modernity. As a result of a double break in 1904 and 1909, his scope transformed toward a world-historical level with his studies on the economic ethics of world religions. He tried to explain the development of modernity with the development of the capitalist spirit, which means rationalization of the world. In this way, he wanted to reach a universal outlook of modernity. So, one may state that at the heart of Weber's economic sociology lies an analysis of economic mentality. As a result, his economic sociology may be explained as the master key to enable understanding of Weber's social theory.

Key Words: *Weber, rationalization, mentality, economic sociology, history of civilizations, economic ethic*

---

*Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Sosyoloji Bölümü. E-mail: lsunar@istanbul.edu.tr

Giriş: Weber'in Sosyolojideki Yeri

19. yüzyıl sonu pek çok açıdan önemli değişimlere sahne olmuştur. Batı toplumlarında 19. yüzyıl boyunca mevcut olan iyimser hava yavaş yavaş yerini kötümserliğin sisli ortamına bırakırken insana ve topluma dair farklı bakış açıları da yavaş yavaş yeşermekteydi. Bu dönemde Nietzsche, Freud ve Weber'in uygarlık, toplum ve insanın doğasına dair analizleri 20. Yüzyıl boyunca önemli etkiler bırakmıştır. Modern toplumun geleceğine dair kaygılarla hareket eden Weber'in siyasetten, sanata, iktisattan hukuka kadar sosyal alanın hemen hemen bütün alanlarına dair bütüncül açıklamalar getirme arayışı köklü bir geleneğin de başlatıcısı olmuştur. Weber'in bakışını bu kadar köklü kılan en önemli etken onun çökmekte olduğuna inanılan modern Batı uygarlığına yeni bir nefes üfleme çabasıdır. Kendisinden sonra sosyal teoride esaslı bir yer edinmesinde Weber'in topluma dair makro düzeyde açıklamalar geliştiren son düşünür olmasının da etkisi büyüktür. O esas eserlerini 20. Yüzyılda verse de 19. Yüzyılın her şeyi açıklama peşinde olan düşünürlerinin hakiki bir son halkası olmuştur. Bu sebeple de belki klasiklerin sonuncusu olarak görülebilir.

Diğer taraftan böyle bir sürekliliğe ek olarak Weber bir kırılmayı da temsil etmektedir. Onun entelektüel gelişimi 19. yüzyıl boyunca hâkim olan evrimci açıklama ve pozitivist yaklaşımların sorgulandığı ve modern toplumun gelişimine dair farklı açıklamaların arandığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde temelde Aydınlanmacılar tarafından geliştirilen modern toplumun gelişimine dair Ortaçağı yok sayan parçalı açıklamanın yerine süreklilik arz eden bir Batı uygarlığı tarihi açıklamasının yerleştirilmesi çabası belirginleşmiştir. Böyle bir çevrede yer alan Weber de hukuk tarihinden iktisat tarihine, oradan da sosyolojiye doğru evrilen çalışmalarıyla modern toplumun gelişimini bütüncül bir biçimde gerçekleştirmiştir. Karşılaştırmalı uygarlıklar tarihi çalışmalarıyla Weber modernitenin biricikliğini göstermeye ve ona karşı oluşan şüpheleri izale etmeye çabalamıştır. Onu sosyal teorinin vazgeçilmezi kılan en önemli nokta budur.

Sosyolojinin bilimsel yöntemini keskinleştirmede Emile Durkheim'in rolü neyse müstakil bir bilim olarak açıklayıcılığının ve vazgeçilmezliğinin ortaya konulmasında da Weber'in öyle bir yeri vardır. Julien Freund'a göre sosyoloji pratikte ampirik ve pozitif bir bilim olmaya Weber'le birlikte başlamıştır (Freund, 1968, s.9). H. Stuart Hughes, (1985) Weber'in (Sigmund Freud ile birlikte) boş formülasyonlara dönüşmüş olan bozucu pozitivizmin ve resmîleştirilmiş bir idealizmin kalelerini yıkarak Aydınlanmanın büyük

geleneklerini yeniden canlandırdığını ifade etmektedir. Ona göre Weber, 19. yüzyıl Avrupa sosyal düşüncesine egemen olan sığ ilerleme inancından koparak tarihsel gerçekliği ön yargı ve yanlısıma olmaksızın algılamının yeni yollarını açmıştır. Weber bu yönüyle 19. yüzyıl düşüncesinden kopuşu veya daha açık bir ifadeyle onun yeniden yorumlanmasını temsil etmektedir.

Diğer taraftan 1945 sonrasında sosyolojinin alt disiplinlerinin oluşumunda Weber'in eserlerinin yorumlanması önemli bir etki oluşturmuştur. Weber'in erken yorumcuları onun sosyolojinin değişik alanlara katkısını ortaya çıkarmaya yönelmişlerdir: Talcott Parsons (1928, 1929 ve 1968 [1937]) kapitalizm açıklamasını ve sosyal eylem teorisini, Herbert Goldhammer ve Edward Shils (1939) güç ve statü çözümlemesini, Reinhard Bendix (1945, 1947) bürokrasi çalışması ile siyaset sosyolojisini, Paul Honigsheim (1946) köy sosyolojisini¹, Ernst Moritz Manasse (1947) ırk ve etnik sosyolojisini ve Oliver Cromwell Cox (1950) tabakalaşma sosyolojisini işleyerek öne çıkartmışlardır. Dolayısıyla hukuk, siyaset, iktisat, din ve sanat gibi sosyolojinin temel alanlarında Weber bir kurucu olarak görülmeye başlanmıştır.²

Weber'in sosyolojinin sayılan bu alt alanlarında öncü bir rolü olduğu yadsınamaz. Onun sosyolojinin neredeyse bütün alt alanlarının başlatıcısı olması modernitenin bütüncül açıklamasına ulaşma çabası ile ilintilidir. Bütün toplumsal alanlarda akılcılışmanın gelişimini açıklayarak modernitenin benzersizliğini gösterme peşinde olan Weber, bu çerçevede iktisadi alandaki gelişmeleri eksene almıştır. Zira çalışma ve işe karşı tutumun değişimi Weber'e göre akılcılışmanın temel göstergesidir. Böylece Weber'in sosyolojisi temelde iktisat sosyolojisi etrafında gelişmiştir.

Weber'in İktisat Sosyolojisinin Gelişimi: Modernitenin Teorisinde Genişleyen Bir Perspektif

Weber'in nesli üç temel problematikle yüzleşmek durumundaydı: Almanya'nın geç sanayileşmesi ve ulus devletinin oluşumu bağlamında geç kalmış modernite sorunsalı, 19. yüzyılın aşınan pozitivist açıklama biçimleri ve yükselen Marksizm. Weber'in kendi entelektüel gelişimi ve bilimsel ilgilerinin değişimi bu sorunlarla yüzleşmeleri ekseninde ortaya

1 Weber'in talebesi olan ve evlerine muntazaman gidip gelen Honigsheim'in Weber'le ilgili yazıları 1968'de bir kitapta toplanmıştır (Honigsheim, 2000).

2 Weber'in 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Alman, Avrupa ve ABD entelektüel yaşamındaki etkisine dair kısa ve etkili bir açıklama için bk. Mommsen, 1989, s.170, 179.

çıkması; iktisat sosyolojisi bu problematikler bağlamında gittikçe genişleyen bir ilgiyle oluşmuştur. Başlangıçta modern iktisadi sistemi ortaya çıkaran tekil koşullarla ilgilenme söz konusudur. Onun geç Ortaçağ'da modern şirketlerin ortaya çıkışına ve geç Roma'da tarım işletmelerine dair çalışmaları bu bağlamda değerlendirilebilir. Ardından geç uluslaşma ve modernleşme problemleri ile ilgilenmiştir. Onun Alman kamuoyunda şöhret kazanmasını sağlayan bu çalışmaları güncel iktisadi sorunlardan hareketle Almanya'nın siyasetine dair bir bakış açısı üretmeye yönelmektedir (Giddens, 2000, s. 24-33). Hemen ardından gelen hastalık devresinden sonra Weber metodolojik konulara dönmüş ve daha sonra yapacağı çalışmaların temelini teşkil edecek yöntemler geliştirmeye girişmiştir. Pozitivizm ile hesaplaşarak yorum ekseninde kendi metodunu geliştirmiştir. Böylece bir taraftan da Marksizm ile hesaplaşmasını da başlatmıştır. Bu çerçevede Marksizme yönelik metodolojik eleştirilerini tamamlar bir biçimde *Protestan Ahlakı* ile birlikte daha geniş bir perspektif oluşturmuş; modernitenin yeni bir açıklamasına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak bunu gerçekleştirmek için Weber kapitalizmin dünya tarihsel bir açıklamasına ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda dünya dinlerinin iktisadi etiği bağlamında uygarlıklar arasında geniş çaplı karşılaştırmalar yapmaya girişmiştir. Bu kısa özetlemede de görüldüğü üzere Weber'in iktisat sosyolojisi Alman devletinin ve toplumunun sorunlarından başlayıp modernitenin açıklanması ve evrenselleştirilmesi için gittikçe genişleyen ilgilerle devam etmiştir. Onun son yazdığı metin olan *Dünya Dinlerinin İktisadi Etiği* derlemelerine *Giriş*'in (2009b) karşılaştırmada ve moderniteyi açıklamada en geniş bakışa sahip olması da bu genişleyen perspektifi göstermektedir.

Weber akademik yaşamına bir sosyolog olarak başlamadı. Onun ilk çalışma alanı iktisat tarihi ile hukuk tarihinin kesişme noktasında yer almaktadır. Ortaçağ'da şirketlerin gelişimini ele aldığı doktora çalışmasında Weber (2003b), modern iktisadi yapının oluşumunda geç ortaçağın sonunda şirketlerin ortaya çıkışına vurgu yapmaktadır. Bu çalışma Ortaçağ tarihine artan ilgileri de yansıtmaktadır. Weber bunun ardından Roma tarım tarihine yönelmiştir (2008). Feodalitenin doğuşuna dair bir arka plan hazırlayan bu çalışmasında Roma'da tarım müesseselerinin doğuşu meselesini ele almıştır. Bu çalışma Weber'in hukuk tarihinden iktisat tarihine doğru kayışı temsil etmektedir. Bu çalışmasıyla bir üne kavuşan Weber dönemin güncel tartışmalarına da katılmıştır.

Bu dönemde verdiği konferanslar, yazdığı raporlarla geç sanayileşen, modernitenin sorunları ile yeni karşılaşan Almanya'nın toplumsal, siyasal ve iktisadi sorunlarına dair çözüm önerileri geliştirmiştir. Bu çalışmalarındaki parlak üslubu ve hitabeti ile günün en etkili akademisyenlerinden birisi olmuştur. Özellikle *Verein für Sozialpolitik* adlı derneğin hazırladığı Doğu Almanya ile ilgili geniş çaplı bir araştırmada yer alan altı kişiden biri ve en genci olmuştur. Bu araştırma kapsamında *Doğu Almanya'da Tarım İşçilerinin Durumu (Die Lage der Landarbeiter im ostelbischen Deutschland)* başlıklı raporunda Alman devletinin iktisadi açmazları ve bunları aşmak üzere siyasetine dair öneriler geliştirmiştir (Weber, 1979).³ Bu raporda ve bu dönemde verdiği konferanslarda Almanya'nın sanayileşmesinin özgün karakterinin oluşturduğu açmazlara işaret eden Weber, Junkerlerin toplumsal meselelerin çözümünde nasıl bir engele dönüştüğünü dile getirmiştir. Weber bunu aşmak için hakiki bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasına olan ihtiyacı vurgulamakta ve parlamenter demokrasiye geçişi savunmaktadır (Giddens, 2000, s. 24). Onun Almanya'nın liberalleşmesine verdiği bu destek Almanya'ya dünya siyasetinde büyük bir rol atfeden tutkulu bir milliyetçilikle bağlantılıdır (Mommsen, 1989, s. 25). Bu bağlamda Weber Almanya'nın sömürgeci bir güç devletine dönüşmesi gerektiğini savunmuştur.⁴ Weber bunu sadece akademik camiada savunmakla kalmamış Almanya'nın emperyal bir devlete dönüşmesi için lobi çalışmaları yapan Donanma Ligi⁵ ve Pan-Alman Ligi⁶ (*Alldeutscher Verband*) gibi örgütlere katılmaktan da çekinmemiştir.⁷

Weber 1897'de geçirdiği ruhsal rahatsızlıktan sonra 1903'te akademik çalışmalarına metodolojiye dair çalışmaları ile dönmüştür. Bu çalışmalarında 19. yüzyılda egemen olan pozitivizme karşı bir tavır takınmış ve bu çerçevede her şeyi iktisadi bir determinizm içinde açıklayan Marksizmi eleştirmiştir (Weber, 1949, s. 65, 67). Weber yöntemsel bireycilik yaklaşımıyla sosyal vakaların yorumcu bir biçimde açıklanabilmesini ve sosyal eylemin anlam-

3 Bu araştırmanın sadece *Preussische Jahrbucher*'de (1894, vol 77, pp. 437- 73) yayımlanan 'Entwicklungstendenzen in der Lage der ostelbischen Landarbeiter' başlıklı kısmı İngilizceye çevrilmiştir. Bk. Weber, 1979.

4 Weber'in Alman siyaseti ile ilişkisinin genel bir değerlendirmesi için bk. Mommsen, 1990; Mayer, 1956.

5 Weber'in Donanma Ligindeki faaliyetleri için bk. Turner ve Factor, 1983, s. 13.

6 Weber'in Pan-Alman Ligindeki faaliyetleri için bk. Weber, 1975, s. 202.

7 Weber bu tür kuruluşlarla bağımlı 1899'da kesmiştir. Zira kısa bir süre sonra kendisinin ulusal duygularla katıldığı bu örgütlerin Junkerlerin şahsi çıkarlarını savunmakta olduğunu görmüştür. (Weber, 1975, s. 224)

dan bağımsız bir biçimde ele alınamayacağını ileri sürmüştür. Bu fikrine bir uygulama olarak 1904 yılında *Protestan Ahlakı* çalışmasını yapmıştır.

Protestan Ahlakı ile Weber'in çalışmalarında yeni bir dönemin başladığı düşünülür. Bu dikkat çekici eser Weber'in modern toplumun doğuşunu açıklamaya yönelmesini resmeder. Weber bu çalışma ile iktisat tarihinden sosyolojiye doğru bir geçiş yapmış ve Protestanlığın doğuşu ekseninde iktisadi etiğin sosyal yapıları anlamada önemli bir işlevi olduğuna vurgu yapmıştır. Bu çalışmadan sonra Weber diğer dünya dinlerinin iktisadi etiğini incelediği çalışmalarla ilgisini karşılaştırmalı tarihsel incelemelerle dünya tarihsel bir düzeye genişletmiştir. Böylece Weber din ve toplum arasındaki *evrensel-tarihsel* ilişkiyi ele almayı amaçladığını beyan etmektedir. Çalışma alanındaki bu dönüşüm Weber'in iktisat sosyolojisi açısından önemli neticelere sahiptir. Weber, 1920'de *Protestan Ahlakı*'nın yeniden yayımına eklediği bir notta *Protestan Ahlakı* yayımlandıktan sonra esas niyetinin Kalvenizm ekseninde yaptığı bu çalışmayı diğer Protestan mezhepleri için de genişletmek olduğunu ancak 1909'da yakın dostu dinler tarihçisi Ernst Troeltsch'in *Hiristiyan Kiliselerinin Sosyal Öğretileri* isimli eserinin yayımlanması sebebiyle bu fikrinden vaz geçtiğini dile getirir. Zira kendisinin teolog olmayan biri olarak bu konularda onun kadar yetkin olamayacağını dile getirmektedir (Weber, 2009a: 551, dn 143). Ancak aslında Weber'in Doğu dinlerini incelemeye yönelmesinin arka planında başka bir etken vardır. Bu etken onun çalışmalarındaki teorik yönelimlerden çıkarılabilir. 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başından itibaren moderniteye yöneltilen eleştirilere karşı çıkma arzusu Weber'i modernitenin biricikliğini ifade etmeye yöneltmiştir. Bunu gerçekleştirmenin en önemli aracı olarak Weber karşılaştırmalı tarih çalışmalarını görmektedir.

Bu bağlamda onun erken dönem çalışmaları arasında pek dikkat çekmeyen *Antik Uygarlıkların Tarımsal Durumu* isimli eseri Weber'in uzun vadedeki yönelimlerini ciddi bir biçimde etkilemiştir (Weber, 1988). *Siyaset Bilimi Sözlüğü* (*Handwörterbuch der Staatswissenschaften*) için kaleme alınan bu çalışma⁸ sözlüğün 1896, 1897 ve 1909'daki baskılarında çeşitli değişikliklerle

8 Weber'in yazısının sözlükteki başlığı *Antik Uygarlıkların Tarımsal Durumu* anlamına gelen "Agrarverhältnisse im Altertum" şeklindedir. Ancak Marianne Weber yazının bu başlığının ansiklopedinin yayıncısı tarafından belirlendiğini ve aslında eserin "antikitenin bir tür sosyolojisini" temsil ettiğini dile getirmektedir. (Weber, 1924: iç kapak) Dolayısıyla Weber'in toplu eserlerinden *Gesammelte Aufsätze zur Sozial-und Wirtschaftsgeschichte* içinde yazı *Antik Uygarlıkların Tarımsal Sosyolojisi* başlığı ile yayımlanmıştır. Marianne Weber'e göre bu yazı dört aylık yoğun bir çalışmanın mahsulüdür. Ayrıca Weber, Georg

yer almıştır.⁹ 1909'da boyutu ve içeriği ciddi bir şekilde genişletilen bu çalışma Weber'in karşılaştırmalı uygarlıklar tarihi çalışmalarına geçişte önemli bir noktayı oluşturmuştur. Bu eserinde Weber, Antik Yunan, Roma, İbrani ve Mezopotamya uygarlıklarının tarımsal sistemlerinin oluşumunu ve bu sistemlerin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini toprağın bölüşümü ve mülkiyeti, tarım yapma teknikleri, aile, klan ve *oikos*, para ekonomisine geçiş, köleliğin durumu, zanaatların ve zanaatkârların durumu ve şehirlerin gelişimi bağlamında karşılaştırmalı bir biçimde incelemektedir. Bu çalışmasıyla Weber modernitenin kökenlerini açıklama açısından sosyolojik bir bakış açısını kurmaya yönelmiştir.

Bu dönemden sonra Weber, Hint Dini, Çin Dini, Yahudilikle ilgili müstakil çalışmalar yapmıştır. Bu eserlerinde iktisadi etiğin zihniyetle ilişkisini ve bu çerçevede toplumsal ve siyasal alanı şekillendirmesini ele almaktadır. Weber özellikle Asya dinlerinin mistik yapısına vurgu yaparak selameti içe dönük bir biçimde aramalarının bu dinler etrafında gelişen sosyal yapıda akılcılaşmayı nasıl engellediğine değinmektedir. Diğer taraftan Yahudilikteki karizmatik peygamberlik giderek aktif bir yönelimi oluşturmuştur. Daha sonra Protestanlığa temel olacak dini düşüncedeki bu akılcılaşma/büyü bozumu sosyal alanın da akılcılaşmasına yol açmıştır. Zihniyeti iktisadi alanın yapısından hareketle çözümleyen Weber iktisadi yapılar üzerinden karşılaştırmalı bir uygarlık tarihi oluşturmaktadır. Bu dönemde kaleme aldığı *Ekonomi ve Toplum* bu yaklaşımın zirvesini teşkil etmektedir. Esas büyük eseri sayılan bu kitapta Weber, dinlerin sosyal yaşamı şekillendirmesini her boyutuyla karşılaştırmalı bir biçimde ele almaya girişmiştir. Tamamlayamadığı bu çalışmasında hukuk, siyaset ve iktisat gibi alanlarda Doğu ile Batı'nın birbirinden farklılaşması ekseninde modernitenin biricikliğini ortaya koymaya yönelmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan da görüleceği üzere Weber'in iktisat sosyolojisi modernitenin ele alınış biçimine göre genişleyen bir ilgiye sahiptir. İlk eserlerinde modernitenin çeşitli yapılarının kökenlerinin açıklanması ile

---

von Below'a yazdığı 21 Haziran 1914 tarihli mektubunda karşılaştırmalı çalışmaların öneminden bahsederken Leipzig'ten Wilcken'in öğrencilerinin yazdıkları tezlerin bu çalışmanın yanlışlarını düzelttiğini dile getirmektedir. Bunun sebebi olarak da yazının büyük bir acele içerisinde yazılmasını dile getirmektedir. [Weber'den Below'a 21 Haziran 1914 tarihli mektup] (von Below, 1925, pp. xxiv-xxv)

9 Birinci ve ikinci nüsha arasında çok fark yoktur, ancak diğer ikisinden çok farklı ve uzun olan üçüncü nüshada konunun boyutu ve içeriği ciddi bir şekilde genişlemiştir. Nüshalar arasında oluşan bu fark Weber'in gelişiminin bir ürünü olarak sayılabilir.

uğraşan Weber 1904 ve 1909'da yaşanan iki kırılma neticesinde gittikçe dünya tarihsel bir açıklamaya ve temellendirmeye ulaşmak için daha geniş çaplı çalışmalara girişmiştir. 1904'te *Protestan Ahlakı* ile moderniteye dair kısmi açıklamalardan daha bütüncül teorilere doğru bir geçiş söz konusudur. Her ne kadar bu eser yaygın olarak Marksizm ile bir polemik içerisinde değerlendirilse de asıl anlamını yeni bir modernite teorisi olması yönüyle kazanmıştır. Ancak 1909'da bu teorinin yeterli olmadığı, diğer uygarlıklarla yapılacak tarihsel karşılaştırmalarla evrenselleştirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra Weber gittikçe derinleşen bir ilgiyle modernitenin evrensel bir açıklaması peşinde olmuştur. Bu bağlamda onun en geniş perspektifli metninin ölümünden 7 gün önce yazdığı Giriş¹⁰ (*Vorbemerkung*) (2009b) olması bir tesadüf değildir.

Dinî Düşüncenin ve Zihniyetlerin Farklaşması

Zihniyetin değişiminin bir dizi sosyal değişimi belirleyen temel bir etken olduğuna inanan Weber'in iktisat sosyolojisi sık sık bir zihniyet analizi olarak resmedilmiştir.¹¹ Protestan Ahlakında dile getirdiği gibi Weber tarihte zihniyet değişiminin rolünü rayları değiştiren makasçının rolü gibi görür. Buna göre makasçının trenin yönünü değiştirmesi gibi zihniyetin değişimi de olguların gerçekleşme biçimlerini ve neticelerini değiştirir. Weber kendi iktisat sosyolojisini özellikle kapitalizmin doğuşunun arefesinde yaşanan zihniyet dönüşümü ve bu dönüşümün uzun tarihsel arka planını inceleyerek geliştirmiştir. Bu bağlamda onun dünya dinleri¹² arasındaki büyük tarihsel

10 Weber'in ölümünden sadece yedi gün önce (7 Haziran 1920) tamamlanan bu yazı Talcott Parsons, 1930'da çevirdiği *Protestan Ahlakı*'nın başında yazıyı "Author's Introduction" olarak verdiği için -kendi yazdığı önsözde bu girişin Dinler Sosyolojisi çalışmalarını topladığı eserlere giriş belirtmesine rağmen- (Parsons, 1992, 2003) yazı *Protestan Ahlakı*'na bir giriş olarak bilinmektedir. Halbuki Weber'in dinler sosyolojisi ile ilgili yazılarını topladığı üç ciltlik kitabın giriş yazısıdır. Bu yazıda Weber kendi sosyolojisinin amacını ve hedeflerini ortaya koymaktadır.

11 Weber çoğu kez zihniyet değişimlerinin sosyal yapı üzerindeki etkilerini ele alan bir düşünür olarak görülmektedir. Onun tarihsel değişimi fikirlerin değişiminde gördüğü sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak bu tam anlamıyla doğru bir düşünce değildir. Weber çalışmalarında zihniyete merkezi bir yer verse de onun mutlak bir şekilde belirleyici olduğunu ileri sürmez.

12 Weber dünya dinleri ile merkezî bir dinî düşünce ya da ahlak etrafında bir inananlar kitlesini bir araya getiren Konfüçyenlik, Hinduizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslam gibi dinleri kastetmektedir. Yahudiler daima azınlıkta ve sıklıkla *parya* bir halk olmalarına rağmen bu listeye diğer iki semavi din üzerindeki etkisi sebebiyle Yahudiliği de eklemiştir (Weber, 1946b, s.267).

karşılaştırmaları iktisadi etiğin değişimi üzerinden gerçekleştirmesi önemli bir etkidir.

Weber'in dünya dinlerine yönelmesinin temel amacı Protestanlıkta yaşanan dönüşümün Batı uygarlığı için anlamını daha belirgin bir hale getirmektir. Zira ona göre Protestanlık tarih boyunca Batı uygarlığı içinde gerçekleşen büyük dönüşümün son halkasını teşkil etmektedir. Ona göre Batı uygarlığı başlangıçtaki farklar sebebiyle diğer uygarlıklardan belirgin bir biçimde ayrılmıştır:

“Avrupa’da yerleşme biçimi Doğu Asya uygarlıklarınıninkiyle zıttır. Farklılık kısaca biraz da eksik biçimde şu şekilde özetlenilebilir: Avrupa’da sabit yerleşmeye geçiş sığır yetiştiriciliğinin (özellikle süt için yapılan) baskınlığından sığır yetiştiriciliğinin ikincil bir unsur olarak devam ettiği tarım tarafından belirlenen bir ekonomiye doğru değişim anlamına gelmekteydi; bunun aksine Asya’da yaygın ve dolayısıyla göçebe bir tarımdan süt sığırcılığı olmaksızın bahçeciliğe doğru bir kayış söz konusuydu. Bu karşıtlık göreceliydi ve belki de tarih öncesi zamanlar için geçerli değildi ama ne zaman ortaya çıktığından bağımsız olarak temel ayrımlara yol açtı. Dolayısıyla Avrupalı halklar arasında toprağın özel mülkiyeti daima ortak otlatma alanlarının daha küçük gruplar arasında nihai bölünmesi ve tahsisi ile ilintilidir. Asyalılar arasında bu gelişme gerçekleşmez ve Batı’da bulunan ilkel komünal tarımsal birimler –örneğin mark ve mera (commons)- ya Asyalılarca bilinmemekteydi ya da başka işlevlere sahiptiler. Bu sebeple Doğu Asya köy örgütlenmelerinde ortak mülkiyetin rolü, vergi organizasyonu tarafından neden olunan modern bir başlangıca sahip olmayan yerlerde, önemli derecede Avrupalı paralellerinden farklılaşır.” (Weber, 1992; s. 37)

Temelde coğrafi etkenlerce belirlenen bu farklar Weber’e göre geri dönülemez bir biçimde Doğu ve Batıyı birbirinden koparmıştır. Burada Aydınlanmacılardan itibaren Doğu’yu değerlendirmede başvurulan despotizm tezlerinin arkasındaki coğrafi farklılaşma tezleri bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Buna göre Avrupa’da yerleşik tarıma geçilirken Yakın Doğu ve Mısır’da ilkel tarımdan sulama ekonomisine bir geçiş söz konusudur (Weber, 1992; s. 37-38). Böylece toplumsal yapı sulama sisteminin organizasyonu çerçevesinde despotik siyasi yapı tarafından belirlenmiştir. Weber Batı’nın özel mülkiyete ve bireysel çabaya dayanan sistemine karşın Doğu’nun despotun egemenliğine ve bürokratik organizasyona dayalı sisteminde dünya görüşlerinin ve dini inanışların da farklılaştığına inanmaktadır.

Bu açıdan temelde Yakındoğu dinleri ile Asya dinleri arasındaki farklara vurgu yapan Weber, özellikle Yahudilik ve Hristiyanlığın diğerlerinden farklılaşmasına sebep olan iktisadi ve sosyal etkenlere vurgu yapmaktadır.¹³ Weber'e göre din orjinalinde büyüden neşet etmiştir ve akılcılaştırma ile gerçekleşen büyü bozumu (*entzauberung/disenchantment*) neticesinde dini inanış gittikçe daha kurumsal ve kurallı hale gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında Weber Doğu'nun despotik siyasası ile dini inanışların doğası arasında yakın bir bağ kurmaktadır. Weber'e göre Mısırın bürokratik sisteminin aynısı Mısır dininde tanrıların birbiri ile ilişkilerinde mevcuttur. Hindistan'daki iktisadi gelişme düzeyi ve kast sistemi her meslek grubunun ayrı tanrısı olması neticesini ortaya çıkarmıştır (Weber, 1978, s. 415). Babil'in yıldız tanrıları ve bunlar arasındaki ilişkiler hükümdarın sarayındaki konumunu ve bürokrasisini yansıtmaktadır. Yine Çin'de hükümdarın güneşin oğlu olarak nitelenmesi kendi konumuna göksel bir karşılık arayan bürokrasinin bir yansıması olarak görülebilir (Weber, 1968, s. 21-22; 1978, s. 417-418). Bu örneklerde görüldüğü üzere Weber, Doğu'nun despotik yapısının dini inanışlarca desteklenmesine işaret etmektedir. Diğer tarafta ise Yakın Doğu'da şahsi, aşkın ve etik bir tanrı fikrinin ortaya çıktığını dile getirir. Zira burada bürokrasi reddedilmiş, egemenliğini bir bürokrasi aracılığıyla kuran kral figürü ortaya çıkmamıştır.

Yahudilikten kaynaklanan bu aşkın tanrı fikri ve karizmatik peygamberlik Batı'da dini zihniyeti farklılaştırmıştır. Weber dini zihniyetteki bu farklılaşmanın iki kaynağını işaret etmektedir: İbraniliğin karizmatik peygamberlik geleneği (Weber, 2003a, s.322) ve Antik Yunan'ın bir insan şeklinde tanımlanan tanrıları. Yahudilikle birlikte ortaya çıkan insandan farklı aşkın bir tanrı imgesi büyüünün bozulmasının en önemli unsurudur. Zira Tanrı'nın insandan ayrışması dinde büyüünün önemini ortadan kaldırmıştır. Bu anlamda Yahudilik tarafından oluşturulan ve oradan da Hristiyanlığın aldığı ve Protestanlığın keskinleştirdiği dünya üstü yaratıcı fikri selamet arayışlarının aktif ve zahit yönelimleri için özellikle önemlidir.¹⁴ Kutsal gücün bu şekilde dünya üstü konumlandırılması ile tanrıyla mistik bütünleşme, onu içerseme arayışının

13 Örneğin Yakın Doğu'da çöllerde ve yarı kuraklık bölgelerde sulamanın kontrolü başka yerlerde inanılan yeryüzünü ve insanı döleyerek doğuran tanrının aksine onları yoktan yaratan bir tanrı anlayışının kaynağı olmuştur (Weber, 1978, s. 448-449).

14 Bu bağlamda Weber'e göre Olimpos'taki Homerik Yunan tanrıları veya Hristiyanlığın tanrısı gibi Batılı şahsi kahraman tanrılar ile Çin'in animist inancı ve *chthonian kültürü* arasındaki fark ne kadar fazlaysa Batı ve Çin sosyal düzenleri birbirine o kadar karşıttır (Weber, 1978, s. 28).

önünü kesmiştir. Böylece Batı’da Asya’nın aksine tanrı ile insan arasında bir tür hukuki ilişki ve kurtuluşa ulaşmanın metodik yordamı ortaya çıkmıştır (Weber, 1978, s. 552-556). Yunan dünyasının bireysel kahraman tanrıları ise insanın yeryüzünü dönüştürmesinde kendi güçlerinin farkına varmasına ve büyüü dinden ayırıştırılmalarına neden olmuştur. Böylece yöntemleri akılcılaştırılarak yaygınlaştırılabilen mistisizme karşı zahitlik modern dünyayı hazırlayan temel zihniyet kalıbı olmuştur (Weber, 1946, s. 324-325). Bu temeller etrafında kurumsallaşmış bir din olarak Hristiyanlık ortaya çıkış ve akılcı inanç ve etik normlar şekillenmiştir (Weber, 2009a, s. 114-115).¹⁵

Weber göre Batı’da peygamberlik Doğu’da ise rahip ve büyücü vardır. Doğu mistik¹⁶ iken Batı zahittir. Doğu’da dinî düşünce insanı bu dünyadan soyutlarken Batı’da bu dünyaya yöneltir. Bunların neticesinde Batı’da dinî düşünce akılcılaştırmış iken Doğu’da geleneksellik devam etmiştir.

Batı’daki zihniyetin dönüşümünü, dini inanın akılcılaştımasını kapitalizmin gelişimi için önemli etkenlerden biri olarak gören Weber, Protestanlık ile birlikte bu gelişmenin tamamlandığını düşünmektedir. Ona göre Protestanlık, özellikle Kalvenizm insanın selamet arayışını aktif bir çalışma ve dünyayı dönüştürme sürecine çevirmektedir (Weber, 2009a, s. 110). Kalvenizmdeki kaderin belirlenmişliği (predestination) fikri insanın selamete ermede hiç bitmeyen bir aktiflik içine girmesine neden olmuştur. Buna göre Tanrı kendisine yardım edenlere yardım eder. Kendi selametini *kendisi yaratan* Kalvenist, selamete ermek için yaşamın her alanı ve her anında “*sistemli öz-kontrol*” sahip olmaktadır (Weber, 2009a, s. 113-114). Böylece Bu da yaşam içerisinde sürekli aktif, dünyayı dönüştüren bir bireyin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu fikir Tanrı’nın inayeti için çalışma fikrini de beraberinde getirmiştir. Protestanlık ile birlikte selamet fikri ile dünyayı dönüştürme arasındaki tarihsel ikilik giderilmiş, bireyin çalışması dini bir vecibeye dönüştürülmüştür (Weber, 1978, s. 573-575).

Weber Kalvenizmdeki kader anlayışının değişimini İncil çevirilerindeki *Beruf* kelimesinin meslek anlamına gelecek şekilde geçirdiği dönüşümü takip ederek göstermektedir (Weber, 2009a, s. 89). *Rufen* kökünden gelen ve daha önce çağırılmak olarak çevrilen *Beruf* kelimesinin Luther tarafından meslek olarak çevrilmesi ile çalışma hayatı ahlaki bakımdan meşrulaştırıl-

15 Detaylı bir tartışma için bk. Gane, 2002, s. 17-18, Schluchter, 1979, s. 32-33.

16 Batı düşüncesinde mistik kategorisinin temelleriyle ilgili bk. King, 1999, s. 7-35; Mistik bir din olarak Hinduizmin icadı ve Budizmin keşfi için ayrıca bk. King, 1999, s. 96-118 ve s. 143-161.

mıştır. Weber'e göre bu dönüşüm "Reformasyon'un -özelde de gerçekten şüphesiz ki Luther'in- en etkili başarılarından biridir."¹⁷ Böylece Ortaçağlar boyunca kötülener bu dünya için çalışma fikri selamete ermenin temel aracı olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu sürecin neticesinde Protestanlık'ta büyü şeytanın işlerinden bir iş olarak tamamen dünyadan kovulmuş ve Tanrı'nın dünya ile olan ilişkisi akılcılaştırılmıştır (Weber, 1978, s. 544). Fakat diğer dünya dinlerinde böyle bir şey gerçekleşmemiş, işe ve çalışmaya yönelik olumsuz tutumlar devam etmiştir. Asya dinlerinde dünya teoride ve uygulamada büyü bir bahçe olarak görülmeye devam etmiştir. Böylece Protestanlıktaki dünyayı dönüştürücü eyleme karşı Asya'da temel davranış kalıbı dünyaya uyum ya da ondan kaçma olmuştur. Bu toplumlarda belirli alanlarda gerçekleşen akılcılaşıma yönelik dönüşümler de dini zihniyetteki büyüsel bakış tarafından engellenmiş; nihai anlamda akılcılaşıma sekteye uğratılmıştır.

Weber'in ana projesi dünya dinlerinin iktisadi etiğini inceleyerek toplum biçimleri arasında karşılaştırmalı bir modelleme geliştirmekti. Zihniyetlerin tarihsel evrimini mümkün kılan sosyal ve siyasal şekillenmeleri temele alarak Weber kapitalizmin Batı'da ortaya çıkmasına, dolayısıyla Batı dışında çıkmamasına bir açıklama getirmek niyetindeydi. Buradan hareketle uygarlık tarihini dini inanışın değişimi etrafında Batılı aktifliğin, dünyayı dönüştürmenin, büyüden arındırmanın ve akılcılaşımanın gelişimi olarak ele almaktadır. Bu kapsamda oluşturduğu temellerle modern kapitalizmin doğuşuna getireceği açıklamalara evrensel bir zemin hazırlamakta ve onu biricikleştirmektedir.

Kapitalizm ve "Biricik" Batı'nın Gelişimi

Yukarıda ele alınan zihniyet dönüşümü Weber'e göre tarihsel süreç içinde kapitalizmin gelişiminin temellerini oluşturmuştur. Kapitalizmin iki temel ögesi olan kapitalist ruh ve iktisadi akılcılaşıma bu zihniyetin oluşturduğu sosyal formasyonlar dâhilinde yaşam alanı bulmuşlardır. Bu bağlamda

---

17 Weber'e göre Luther, Beruf (çağırma, Tanrı'nın işe/çalışmaya çağırması) kelimesini kilise ve manastır düzenine karşı olarak kullanmaktaydı. Hayatını çalışmadan başkalarının emeği üzerinden devam ettiren rahipler/din adamları ve bir ölçüde bu sistemin diğer temel unsuru olan feodal aristokratlara karşı işin ve çalışmanın yüceltilmesi ve dolayısıyla dünyevi çalışmanın Tanrı'nın inayetinin bir aracı olarak belirlenmesi kilise düzenini hiç şüphesiz tehdit etmekteydi. Buna göre Luther çalışmayı selametin bir aracısına dönüştürmüştür. (Weber, 2009a, s. 90)

Protestanlığın kilit rolünden bahseden Weber, Batı tarihindeki sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Özellikle Ortaçağ boyunca manastır sistemi ve Katolik kilisesinde kişilere değil görevlere göre tanımlanmış bürokrasisini gündeme getiren Weber, bu tür etkenlerin birbirini tamamlar bir biçimde modern dünya görüşünün temellerini oluşturduğunu düşünmektedir. Diğer taraftan sadece dini zihniyet alanında değil sosyo-iktisadi alanda da Weber kapitalizmi ortaya çıkaran tarihsel şartların Batı tarihi içinde ortaya çıkışı ve gelişimini izlemeye özel bir önem vermektedir.

Batı tarihinde seyreden gelişmenin bu sürekliliğini Weber seçmeci yakınlıklar (elective affinities) olarak adlandırdığı kavramla açıklamaktadır (Weber, 2009a, s. 97). Seçmeci yakınlıklar kavramı genel olarak belirli tarihsel koşulları doğuran tekil şartların özel koşullar ve süreçlerde bir araya gelebilmesini; özel olarak da kapitalizmin unsurları arasındaki bağları işaret etmektedir. Bir bakıma zihniyetin maddi koşulların şekillenmesindeki rolünü ve bu şekillenmenin sürecini ele almaktadır. Buna göre tarihsel süreç içinde Batı'da akılcılaşmayı meydana çıkaran etkenler seçmeci yakınlıklar sayesinde birbirini tamamlayacak bir biçimde bir araya gelmiştir. Özel olarak dinî etik, meslek ahlakı ve çalışma hayatı arasındaki bağlantıyı tesis eden bu yakınlığın bir mekanizması veya akılcı/mantıki bir açıklaması bulunmamaktadır. Weber, Kapitalizmi meydana getiren pek çok parçanın niçin sadece Batı'da birbirini tamamlar bir biçimde bir araya geldiğini kültürün genel özelliklerine atıfla açıklamaktadır. Kültürün zihniyet olarak adlandırılabilir en soyut biçimi ile açıklanan bu gelişmeler gerektiğinde tarihe seçmeci bir yaklaşımla sağlanan delillerle bezenmektedir.

Bu bağlamda Orta Çağ'da mevcut tekil koşulların seçilerek bir araya gelmesinde kapitalist ruhun yeri çok önemlidir.¹⁸ Kapitalist ruh, sistemlilik, hesaplanabilirlik ve öngörülebilirlik gibi akılcılaşmanın bir dizi tezahürünün işlevsel bir biçimde bir araya gelmesini sağlamıştır. Bazen girişimciyi işe yönelten temel saik, bazen de işin sosyal koşullarının akılcılaşması olarak formüle edilen bu ruh, temelde insanın dini yöneliminin iktisadi yönelimlerini beslemesi, yeryüzündeki selamet arayışının çalışma ile bütünleşmesi ile yakından alakalıdır. Bu bakımdan Weber'e göre ilk bakışta Doğu'da kapitalizmin doğuşu için gerekli olan pek çok şart bulunmasına ve hatta Batı'da kapitalizmin önündeki pek çok engelin bulunmamasına rağmen modern akılcı kapitalizmin Doğu'dan ortaya çıkmaması işte bu kapitalist

¹⁸ Weber'in açıklamalarındaki kapitalist ruhun gelişimi Hegel'in dünya tarihi şemasında Ruh'un oynadığı role benzer bir role sahiptir.

ruhun eksik olmasına bağlıdır (Weber, 1967, s. 4, 74-75; 2009a, s.75).

Kapitalist ruhun ortaya çıkmaması dini inanışların insanı bu dünyaya değil, dünya ötesine yöneltmesi, selametin dünyevi akılcı hesaplanabilir eylemlere değil büyüsel, içe dönük hesaplanamaz inisiyasyonlarla ilişkilendirilmesine bağlıdır. Böylece Batı'daki aktif zahid selamet arayışının yerine Doğu'da pasif mistik bir yönelim söz konusudur. Bunun neticesinde hayatın belirli alanlarında akılcılaşıma gerçekleşse de nihai anlamda birbirini tamamlayan akılcı bir gelişme seyri oluşmamıştır. Batı'da hukuki, siyasi ve sosyal yapılarda birbirini tamamlayan ve kapitalist ruhu ortaya çıkaran bütüncül bir akılcılaşımanın öneminden bahseden Weber, bu etkenleri açıklarken Doğu toplumları ile mukayeseye özel bir önem vermektedir. Böylece akılcılaşıma ve kapitalist ruh kavramlarını uygarlıklar tarihini açıklamada anahtar bir kavrama dönüştürmektedir. Ona göre hayatın her alanında birbirini tamamlayan bütüncül bir akılcılaşıma sadece Batı'da ortaya çıkmıştır. Doğu'da ise bir alanda gerçekleşen akılcılaşıma diğer bir alandaki gelişme tarafından engellenmiş, ya da farklı bir yöne doğru çekilmiştir. Bu bakımdan Weber, şehirleşme, pazarın oluşumu, feodalitenin merkezi olmayan siyasi yapısı, kanonik hukukun gelişimi gibi bir dizi etkene vurgu yapmakta ve akılcılaşıma ve kapitalist ruhun teşekkülü çerçevesinde uygarlıklar tarihini karşılaştırmalı bir biçimde açıklamaktadır.

Weber, kapitalizmin gelişimi için şehrin ortaya çıkmasına hayati bir önem atfetmektedir. Ona göre Batı'da zanaatın ve ticaretin yoğunlaştığı yerler olarak şehirlerin gelişimi diğer bütün etkenlerin bir arada birbirini tamamlar bir biçimde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Şehirlerin feodal otoriteden bağımsızlaşmaları, kendi hukuklarını ve özerk yönetimlerini geliştirmeleri akılcı girişim için gerekli olan hukuki ve siyasi zemini sağlamıştır. Burjuvazinin talep ettiği mülkiyet ve girişim garantisini sağlayan siyasal özerklik (autocephaly) aynı zamanda girişimcinin kendi işine dair hesapları akılcı bir biçimde yapabilmesini getiren öngörülebilir hukuk sistemini de sağlamıştır. Şehir burjuvazisinin feodal güçlerden bağımsızlaşmak için kendi yönetiminin temeli olarak hukuku tesis etmesi ile mülkiyetin garanti altına alınması ve dolayısıyla kapitalizmi ortaya çıkaran sermaye birikiminin oluşumu gerçekleşmiştir. Bu birikim ile girişim serbestliği örtüştüğünde şehirler gittikçe canlanan bir iktisadi yaşamın merkezi haline gelmişler, ticaret ve zanaattan sanayiye doğru genişleyen bir üretimin zemini olmuşlardır (Weber, 2003, s. 313-314, 322).

Şehrin bu tür bir özerkliği Weber'e göre Ortaçağın dünyasında İtalyan şehirlerinin ticaret ve zanaat ile gelişen yapılarına ve feodalitenin özel karakterine bağlanmalıdır. Ticaret ile gelişen İtalyan şehirlerinde "şehir topluluğu dâhilinde kendine ait görevlileri, maliyesi, askerî örgütlenmesi ile ayrı bir siyasi topluluk" olarak şehir birlikleri (*Popolo*) ortaya çıkmıştır (Weber, 1978, s. 1302-1303). Bunun yanı sıra burjuvanın temellerini oluşturan meslek erbabının dayanışması neticesinde şehrin kendini yönetmesiyle kendi hukuku üzerinde söz hakkı talebi ortaya çıkmıştır. Feodalitenin kıra dayalı ekonomisi karşısında şehirler kendi silahlı birliklerine dayanarak farklı bir iktisadi ve sosyal sistemin temeli olarak ortaya çıkmışlardır (Weber, 1978, s. 371). Bunda feodalitenin parçalı güç yapısı da önemli bir rol oynamıştır (Weber, 1978, s. 1099-1104). Şehirlerin surlarını aşacak bir merkezi güç oluşmadığı için bu tür bir özerkliğin ortaya çıkmasını engellemek söz konusu olmamıştır. Ancak Doğu'nun merkezi güçlü imparatorluklarında şehirler böylesi bir özerkliği asla elde edememişlerdir. Kralın despotik bürokrasinin denetimi altında ne özerk bir yönetime ne de mülkiyet ve girişimi garanti altına alan akılcı bir hukuka kavuşamamışlardır (Weber, 1978, s. 235-236).

Weber özerk şehirlerde şehir konseyi tarafından yapılan burjuvanın isteklerini yansıtan hukuka özel bir yer vermektedir. Burjuvanın talepleri doğrultusunda hesaplanabilirliği ve öngörülebilirliği getirdiği için şehir hukuku iktisadi yaşamın akılcılaşmasında önemli roller oynamıştır. Bu hukukun düşünsel ve teknik temellerinin Roma hukuku ve kilisenin Kanonik hukukunda bulunduğunu ileri süren Weber'e göre seküler bir hukuk yapma sistemi Batı'da öteden beri bilinen bir şeydir:

"Doğu dinleriyle karşılaştığımızda kapitalist gelişme için Batı Katolikliğinin önerdiği daha uygun şartlar hiyerokratik egemenliğin eski Roma geleneklerinin sürdürülmesi ile gerçekleşen akılcılaşmasına bağlıdır. Bu özellikle bilim ve hukukun geliştiği biçime atıfta bulunmaktadır. Doğu dinleri dindarlığın akılcılaştırılmamış karizmatik karakterini Batı kilisesinin yaptığı daha fazla korudu. ... Kilise esasen kendi amaçları için akılcı bir biçimde delil elde etmek maksadıyla bir yargılama süreci -soruşturma- yarattı; bu neticesinde seküler adaletin gelişimini etkiledi. Ayrıca Batı kilisesinin Roma hukukunun modelinden geliştirdiği ya da onun örneği üzerinden teşvik ettiği gibi akılcı hukuk bilimi temelinde daimi bir hukuk yapımı [başka bir yerde] mevcut değildi." (Weber, 1978, s. 1192)

Burada dini zihniyete vurgu yapan Weber'e göre Avrupa'da bir şahıs olarak Tanrı fikri bir tür hukukun tanımlanabilir kulluk ilişkisine ve Romalıların ve Yahudilerin etkilerine bağlı olarak kurtuluşa ulaşmanın metodik yordamının oluşmasına yol açtı (Weber, 1978: 553) ama Asya'da bunun zıddına, bu tür bir metodik yordam yoktu ve Hint ve İranlıların etkisi sefiş, manevi ve tefekkürücü karakterlere yol açmıştır. (Weber, 1978, s. 556) Hukukun bu şekilde akılcı ilkelerle belirli kaidelerden türetilmesi gittikçe sosyal realiteye göre şekillenen bir sistemin ortaya çıkmasına temel hazırlamıştır. Böylece ortaçağın şehirlerinde bu temel üzerinden kanunlara dayalı formelleşmiş bir hukuk sisteminin oluşması söz konusu olabilmıştır (Weber, 1978, s. 818-819). Şehir konseylerinin uzun mücadeleleri neticesinde kazanılan hukuk yapmadaki bu özerklik zamanla kapitalizmin sigortası olmuştur. Hukukun kanunlara dayalı bir sisteme dönüşmesi bireyin kendi eylemlerinin neticesini önceden bilebilmesi ve hareketini ona göre düzenleyebilmesini sağlamıştır. Böylece şehir burjuvası egemen siyasi güçler karşısında bir güvence elde etmiştir. Despotizmin akıldışı baskı ve taleplerinden bu tür bir korunma başka yerlerde ortaya çıkmamıştır. Zira siyasi egemenliği zorlayacak özerk yapılar yoktur. Ortaçağ boyunca Batı'da ayakbağı oluşturan parçalı siyasi otorite Weber'e göre beraberinde bir imkana dönüşmüştür. Feodalitenin parçalı yapısı, gelişen kapitalizmin ihtiyaç duyduğu özerk alanların oluşmasını sağlamıştır.

Diğer taraftan kapitalizmin ortaya çıkabilmesi için sadece burjuvazinin değil emeğin de serbestleşmesi gerekmektedir. Emeğin pazar dinamiklerine tabi olması akılcılaştırmanın ve hesaplamanın tam olarak gelişimi için mecburidir (Weber, 2003a, s. 312-313). Serbest emek olmadan işin akılcı organizasyonu mümkün değildir. Zira "Antikitenin plantasyonlarında ve sınırlı bir düzeye kadar antik dünyanın *pazar yerlerinde (ergasteria)* zorlama emekle akılcı organizasyonun [belirli] bir düzeyi" (Weber, 2009b, s.211) yakalansa da bu durumda işin tam anlamıyla hesaplama tabi tutulması gerçekleşmez. Emeğin serbestleşmesi kırdan kopan kitlelerin şehirlerde emeklerini satarak bir geçim kaynağı oluşturmalarıyla ortaçağın sonlarında zanaatkârlığın gelişimi ile birlikte şehirlerde meydana çıkan bir gelişmedir. Başka yerlerde siyasi ve sosyal koşullarca engellenen emeğin serbestleşmesi, Batı'da şehirlerin sanayi olgusu ile birlikte bir üretim merkezine dönüşmesi ile tamamlanmıştır. Şehirlerde gerçekleşen sermaye birikimi ile birlikte "iş yerinin, aletlerin ve ham maddelerin tek bir sahip tarafından mülkiyeti büyük makineleşme ve mekanik gücü talep eden modern fabrika" serbest emeğin

koşullarını tamamlamıştır (Weber, 2003a, s. 167). Zanaatkarın tekil üretimi olan atölyeden sanayiye *dönüşüm* (Weber, 2003a, s. 158-159) Hindistan'da kast sisteminin dışlayıcılığı, Çin'de ise klan ekonomisi tarafından engellenmiştir (Weber, 2003a, s. 176). *Böylece işin bütün süreçlerinin* akılcı bir biçimde örgütlenebilmesinin önündeki sosyal engeller ortadan kalkmıştır.

Bu tür engellerin ortadan kalkmasında işin farklı örgütlenmesi anlamına gelen kapitalist işletme tarzının ortaya çıkması merkezi bir yer tutmaktadır. Weber'in ilk akademik çalışma alanı olan kapitalist işletmenin tarihsel gelişimi bu bakımdan önemlidir.¹⁹ Weber bunu hukuk ve muhasebe tekniklerindeki bir dizi gelişmeye bağlamaktadır. Bu bağlamda müstakil tüzel kişilikler olarak şirketlerin ortaya çıkması önem arz etmektedir. Bunu tamamlar biçimde muhasebe tekniklerindeki gelişmelerle akılcı işletme tarzı gelişmiştir. Weber'e göre çağdaş işletmenin bir biçimi olarak geç ortaçağda İtalyan şehirlerinde *commendaların* ortaya çıkması ile şirketler tüzel bir hukuki kişilik olarak ortaya çıkmıştır.²⁰ Şirketin sahibinden ayrılarak hak ve sorumluluklara sahip hukuki işlemlere konu olabilen bir hükmi şahsiyet olması ile birlikte hane ile işin ayrılması tam olarak gerçekleşmiştir. Bu sadece mekânsal bir ayrışma değildir. Neticesinde bireysel hesaplar ile şirket işlemleri ayrılmış, şahsi servet ile şirket sermayesi birbirinden ayrı hesaplamaların konusu haline gelmiştir. İflas ve borçlar hukukundaki gelişmelerle işletmenin zararının bireysel servetten tazmin edilmemesinin ortaya çıkması ile bu ayrışma tam anlamıyla hayata geçmiştir (Weber, 1978, s. 379-380). Böylece iş akılcılaştırmış, keskin bir hesaplamaların konusu haline gelmiştir (Weber, 2009b, s. 212).

Bu hesaplama ister istemez muhasebe sisteminde bir belirginleşme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İşletmenin kar ve zararının artık kamuyu ilgilendirdiği tüzel kişilikte iktisadi bir eylemin neticelerinin öngörülebilir hale gelmesi mühim bir konum kazanmıştır. Bu ihtiyacın neticesinde çift girişli muhasebe sistemi ortaya çıkmıştır (Weber, 1978, s. 161-162). Daha önce Doğu'da kullanılsa da bu muhasebe sistemi 16. yüzyıldan itibaren güneyin ticaret kentlerinde yukarıda bahsedilen kapitalist işletmeye monte

¹⁹ Weber ilk akademik çalışması olan *Zur Geschichte der Handelsgesellschaften im Mittelalter* başlıklı doktora tezinde geç Orta Çağ'da İtalya'da ticari ortaklıkların doğuşunu incelemektedir (Weber, 2003b).

²⁰ Weber'in ilk defa Batı'da ortaya çıktığını dile getirdiği bir ortaklık türü olarak Comenda esasen İslam dünyasından aktarılmıştır. Bu konuda özellikle Abraham L. Udovitch'in araştırmalarında (1962, 1970) ikna edici bulgular mevcuttur. Ayrıca bk. Çizakça, 1999.

olarak modern akılcı karakterini kazanmıştır. Böylece iktisadi bir işlemin neticesi olan kar ve zarar kolayca takip edilebilir hale gelmiş, tüccarlar yaptıkları işlerin her bir kalemini akılcı bir hesaba tabi tutabilmişlerdir. Weber'e göre "sermaye muhasebesinin akılcılaştırılması mutedil bir düzeyde *tüm* dünya medeniyetlerinde" olsa da akılcı bir kâr zarar hesaplaması ve sermaye muhasebesi modern Batı dışında hiçbir yerde gelişmemiştir (Weber, 2009b, s. 209). Weber'in akılcı işletme modeli olarak sunduğu anonim şirketlerin sadece Batı'da ortaya çıktığını, başka yerlerde akılcı hesaplamaya tabi bir tüzel kişilik olarak şirket yapılarının oluşmadığını ileri sürmektedir. Ona göre şehirlerdeki siyasi özerklik, akılcı hukuk yapma, sermaye, girişim ve emeğin serbestleşmesi olmaksızın bu tür tüzel hukuki kişiliklerin ortaya çıkması zaten imkânsızdır. Doğu'nun siyasi otoritesinin patrimonyal doğası bu tür gelişmeleri daha doğmadan boğmuştur. Şahsi servet ile sermaye arasında bir ayırım ortaya çıkmamış, girişimin serbestleşmemesi ile şirketleşme gerçekleşmemiştir (Weber, 2009b, s. 212-213).

Bu etkenler neticesinde sadece Batı'da bireysel servet şirket sermayesine dönüşmüştür. Bunun arkasında Weber'e göre iktisadi birikimin üretim ve ticarete bağlı olarak barışçıl yollardan elde edilmesi vardır. Kapitalist birikim şiddet yoluyla değil iktisadi değişim için gerekli olan fırsatların kullanımıyla elde edilmektedir (Weber, 2009b, s. 208-209). Kapitalist birikim el koyma veya zorbalık ile değil, piyasada rekabete dayalı olarak elde edilmektedir. Buna her şeyden önce kapitalist isteklidir. Zira yukarıda açıklandığı gibi onun varlığı siyasi otoritenin bu tür bir el koyma imkanının kısıtlanmasına bağlıdır. Feodal güçlerin ve şehir lordunun kapitalist girişim üzerindeki etkisinin azaltılmasını sağlayan siyasi ve hukuki özerklik kapitalizmin varoluş şartını serbest rekabete bağlamıştır. Weber bunun gelişmenin koşullarını hazırlayan temel etken olduğunu iddia etmektedir. Böylece kapitalistin varlığını sürdürebilmesi için büyüme imkânları doğrudan akılcı hesaplama ile genişletilen girişimden başka bir dayanağı kalmamıştır. Bu da işin süreçlerinin ve tekniğinin daimi gelişmesine zemin oluşturmuştur. Birikimin şiddet yoluyla elde edildiği despotik Doğu toplumlarında ise dolayısıyla bu tür bir akılcı birikim imkânı ortaya çıkmamıştır.

Bütün bu gelişmeleri tamamlayan etken ise akılcı bürokrasinin ortaya çıkması olmuştur. Weber'e göre çağdaş bürokrasinin akılcı doğası işlemlerin önceden belirlenmiş kural ve kaidelere bağlı bir biçimde gerçekleştirilmesine dayalıdır. Aynen kanunların uygulanmasına dayalı akılcı hukuk sisteminin ortaya çıkmasında olduğu gibi çağdaş bürokrasi de kendisini siyasi otorite

karşısında güvenceye almak isteyen burjuvazinin talepleriyle ilintilidir. Böylece kuralları uygulamakla yükümlü sürekli denetlenen bir bürokratik sistem ortaya çıkmıştır. Bir yönetim biçimi olarak akılcı bürokrasi sadece devletle ilintili değildir. Aynı zamanda modern işletme sistemi için de hayati önemi haizdir. Tüzel birer kişilik olarak ortaya çıkan işletmelerde de işlerin ve işlemlerin kurallara bağlanması organizasyonun ve yönetimin akılcı bir hal almasını sağlamıştır. Böylece bürokratik teknik için formel araçların gelişimi gerçekleşmiştir. Bu tür bürokratik mekanizma kralın şahsi otoritesini ve yönetimini temsil eden patrimonyal bürokrasi ile taban tabana zıttır. Her ne kadar Çin de bürokratik yönetim akılcı araçları geliştirmişse de hayatın diğer alanlarının akılcılaşmaması sebebiyle yönetimin akılcı bir temele kavuşmasını sağlayamamıştır. Çağdaş bürokrasi göreve dayalı bir bürokratik konumu vurgulayarak sürecin kişilerden bağımsızlaştırılarak kurallara dayalı hale getirilmesini sağlarken patrimonyal bürokrasi krala şahsi sadakat temelli olması hasebiyle kişiler bağımlı olmakta, kuralların genel geçerliği ortaya çıkamamaktadır. Bu bürokratik sistemin bütünlüklü bir karakter kazanması modern devletin gelişmesi ile gerçekleşmiştir. Profesyonel yönetim, uzmanlaşmış memurluk ve sözleşmeye dayanan vatandaşlık sistemiyle modern devlet, kapitalizm için gerekli olan formel koşulların tam olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Weber, 1978, s. 1192-1193, s.313-314 ve s.338).

Sonuç: Uygarlık Tarihi Olarak Kapitalizm İncelemesi

İktisat sosyolojisinin kurucusu olan Weber, Almanya'nın özel problemlerinden hareketle giderek genişleyen bir ilgiyle modernitenin gelişimini kapitalizm tarihi çerçevesinde ele almıştır. Önce tekil vakalar üzerinden yaptığı iktisadın toplumsal karakterine dair çalışmaları, daha sonra Almanya'nın geç kapitalistleşmesinden doğan sorunlara yönelmiş ve nihayetinde modernitenin dünya tarihsel bir açıklaması ile neticelenmiştir. Bu ilgi genişlemesi Weber'in Alman toplumunun geleceği ile modernitenin geleceğini birbiriyle ilintili bir şekilde ele almaya başlaması ile ilişkilidir. Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren gelişen modernite eleştirileri karşısında Weber, onun biricikliğini ve benzersizliğini göstermeye soyunmuştur. Modern toplumun doğasına dair düşünen 19. yüzyıldaki öncülerinde olduğu gibi Weber de moderniteye dair açıklamalarını Batı uygarlığının özel gelişimi teması etrafında kurmuştur. İçsel gelişme teorileri olarak adlandırılabilir olan bu yaklaşımlara göre modernite Batı uygarlığının sahip olduğu bir dizi özgün koşul ve özelliğe

dayanarak gelişmiştir. Weber'in dilinde Avrupa'nın kendi göbek bağıni kendisinin kesmesi olarak ifadesini bulan bu düşünce modernitenin geriye doğru bir bakışla açıklanmasını meydana çıkarmıştır.

Modernitenin biricikleştirilmesi, Batı uygarlığına mahsus kılınması için Weber uygarlıklar arasındaki büyük tarihsel karşılaştırmalara özel bir önem vermiştir. Bunun için büyük dünya dinlerinin iktisadi etiği çerçevesinde bu uygarlıkların dini, siyasi, sosyal ve iktisadi yapılarını her düzeyde karşılaştırmaya girişmiştir. Dönemin ciddi bir biçimde çeşitlenen şarkiyatçı kaynaklarından da beslenerek Doğu uygarlıklarını kapitalizmin açıklaması bağlamında inşa ettiği teorik modele eklemeye çalışmıştır. Kendisinden sonraki modernite tartışmalarına şekil ve yön veren bu geniş çaplı proje ile Weber, tüm dünya tarihini kapitalizmin gelişmesi veya gelişmemesi ekseninde ele almıştır.

Bu çerçevede Weber'in anahtar kavramı akılcılaştırma değildir. Weber akılcılaştırmayı temelde dinin büyüsel karakterinden arındırılması olarak görmektedir. Bu bakımdan insanın selamet arayışının bu dünyasal etkenlere bağlanması akılcılaştırmada ana noktadır. Bu bağlamda insanın selamete ermede kendi çaba ve eylemlerini merkeze alması sadece Batı'da ortaya çıkmıştır. Bu tür etkenler ya Asya dinlerinde olduğu gibi doğa ile bütünleşik yaşamdan dolayı dinin büyüsel karakterini kaybetmemesi ve mistikleşmesi ile ya da *İslam da olduğu gibi siyasal koşulların dönüştürmesi ile* Doğu'da ortaya çıkmamıştır. İnsanın selametinin doğrudan ve sadece bu dünyadaki eylemlerine bağlanması her türlü eylemin hesaplamasının konusu haline gelmesinde önemli bir noktadır. Bu bakımdan akılcılaştırmanın tarihsel seyrini inceleyerek Weber modernitenin ortaya çıkışını kapitalist ruhun gelişimi ile açıklamıştır. Bu bağlamda Weber'e göre çalışma ve işe dair bakışın zihniyeti yansıtmak bakımından özel bir önemi vardır. Zira Batı'daki zihniyet dönüşümünü temsil eden Protestanlık bunu çalışmaya yönelik tutumları radikal bir biçimde dönüştürerek gerçekleştirmiştir. Weber kapitalizmin gelişimini Avrupa tarihinde oluşmuş olan bir dizi özel şartın Protestan ahlakı ile şekillenen kapitalist ruh tarafından bir araya getirilmesi ile açıklamaktadır. Tarihsel olarak şehirlerin ortaya çıkması ve hukukun akılcılaştırılması ile altyapısı oluşan gelişmeler daha sonra akılcı işletme modelinin ve iş tekniklerinin ortaya çıkması ile nihayetlenmiştir. Bunun sonucu tüm yaşam alanlarında akılcılaştırmanın zirveye ulaşması ve modernitenin doğmasıdır.

Weber bu noktadan hareketle Batı'da ortaya çıkan gelişmelerin niçin başka yerlerde ortaya çıkmadığı sorusuna yönelir. Batı dışında kapitalizmin

gelişimini engelleyen özel koşulların müşahede edilmesi ile derinleşen bu yönelim Weber'in iktisat sosyolojisinin bir uygarlık tarihine dönüşmesinde temel hareket noktasını teşkil etmektedir. Weber kapitalizmin tarihini evrenselleştirerek bütün uygarlıkların gelişimini açıklamada temel bir referans noktasına dönüştürmektedir. Böylece uygarlık tarihini bütüncül bir biçimde açıklayacak bir anahtara ulaşmaya niyetlenen Weber, Batı uygarlığının en başından beri izlediği yolu diğerlerinden ayırtırmaya özel bir önem vermiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi bütüncül bir Batı tarihi açıklaması arayışının ortaya çıktığı bu dönemde modern kapitalizmi Antik Yunan ve Roma dünyasıyla, Batılı dini inanışın çeşitli biçimlerine bağlamak meseleye uygarlık düzeyinde bir yaklaşım geliştirebilmek için gereklidir.

KAYNAKÇA

Bendix, R. (1945), "Bureaucracy and the Problem of Power", *Public Administration Review*, 5(1), 194-209.

Bendix, R. (1947), "Bureaucracy: The Problem and Its Setting", *American Sociological Review*, 12(5), 493-507.

Cox, O.C. (1950), "Max Weber on Social Stratification: A Critique", *American Sociological Review*, XV(2), 223-227.

Çizakça, M. (1999), *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*, Çev. Şehnaz Layikel, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay.

Freund, J. (1968), *The Sociology of Max Weber*. New York, Pantheon Books.

Gane, N. (2002), *Max Weber and Postmodern Theory: Rationalization Versus Re-Enchantment*, Houndmills, Palgrave.

Giddens, A. (2000), *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori: Toplumsal Düşüncenin Klasik ve Çağdaş Temsilcileriyle Hesaplaşmalar*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yay.

Goldhammer, H. ve E. Shils, (1939), "Types of Power and Status", *The American Journal of Sociology*, 45(2), 171-182.

Honigsheim, P. (1946), "Max Weber as Rural Sociologist", *Rural Sociology*, 11(3), 208-218.

Honigsheim, P. (2000), *The Unknown Max Weber*, Ed.. Alan Sica, New Brunswick, Transaction Publishers.

Hughes, H.S. (1985), *Toplum ve Bilinç: Avrupa'da Toplumsal Düşüncenin Şekillenmesi (1890-1930)*, Çev. Güzin Özkan, İstanbul, Metis Yay.

King, R. (1999) *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and the Mystic East*, London & New York, Routledge.

Manasse, E.M. (1947), "Max Weber on Race", *Social Research*, 14, 191-221.

Mayer, J.P. (1944), *Max Weber and German Politics, a Study in Political Sociology*, London, Faber and Faber.

Mommsen, W.J. (1989), *The Political and Social Theory of Max Weber: Collected Essays*, Chicago: University of Chicago Press.

Mommsen, W.J. (1990), *Max Weber and German Politics, 1890-1920*, Tr. Michael Steinberg, Chicago: University of Chicago Press.

Parsons, T. (1928), "'Capitalism' in Recent German Literature: Sombart and Weber," *The Journal of Political Economy*, 36(6), 641-661.

Parsons, T. (1929) "'Capitalism' in Recent German Literature: Sombart and Weber-Concluded," *The Journal of Political Economy*, 37(1) 31-51.

Parsons, T. (1968) *The Structure of Social Action: A Study in Social Theory With Special Reference to a Group of Recent European Writers*, 2 vols., New York, Free Press.

Parsons, T. (1992) [1930], "Translator's Preface," Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* içinde, Tr. Talcott Parsons, London and New York, Routledge, xxv-xxvii

Parsons, T. (2003) [1958], "Preface to New Edition," Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* içinde, Tr. Talcott Parsons, Mineola, Dover Publication, xiii-xvii.

Schluchter, W. (1979), "The Paradox of Rationalization: On the Relation of Ethics and World," Ed. Guenther Roth and Wolfgang Schluchter, *Max Weber's Vision of History: Ethics and Methods*, Berkeley, University of California Press, 11-64.

Turner, S.P. & Regis A. Factor, (1983), *Max Weber and the Dispute Over Reason and Value: A Study in Philosophy, Ethics, and Politics*, London, Routledge & Kegan Paul.

Udovitch, A.L. (1962), "At the Origins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium?", *Speculum*, 37(2), 198-207.

Udovitch, A.L. (1970), *Partnership and Profit in Medieval Islam*,

Princeton, Princeton University Press.

von Below, G. (1925), *Der Deutsche Staat des Mittelalters: Eine grundlegung der deutschen Verfassungsgeschichte, Vol. 1*, 2. Auflage, Leipzig, Verlag von Quelle & Meyer.

Weber, M. (1975), *Max Weber: A Biography*, Tr. Harry Zohn, New York, John Wiley and Sons Inc.

Weber, M. (1924), "Agrarverhältnisse im Altertum" *Gesammelte Aufsätze zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* (GAzSuW), Hrsg. v. Marianne Weber, Tübingen: Mohr-Siebeck, S. 1-288.

Weber, M. (1946a), "Religious Rejections of the World and Their Directions," Ed. & Tr. C. Wright Mills ve Hans Heinrich Gerth, *From Max Weber: Essays in Sociology*, New York, Oxford University Press, 323-363.

Weber, M. (1946b), "The Social Psychology of the World Religions," Ed. & Tr. C. Wright Mills ve Hans Heinrich Gerth, *From Max Weber: Essays in Sociology*, New York, Oxford University Press, 267-301.

Weber, M. (1949), "Objectivity in Social Sciences and Social Policy," Ed. & Tr. Edward Shills ve Henry Finch, *The Methodology of Social Sciences*, New York, Free Press, 49-112.

Weber, M. (1967), *The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Budism*, Ed. & Tr. Hans Heinrich Gerth ve Don Martindale, New York, Free Press.

Weber, M. (1968), *The Religion of China: Confucianism and Taoism*, Ed. & Tr. Hans H. Gerth, New York: Free Press.

Weber, M. (1978), *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, Ed. Guenther Roth ve Claus Wittich, University of California Press.

Weber, M. (1979), "Developmental Tendencies in the Situation of East Elbian Rural Labourers", *Economy and Society*, Vol. 8, pp. 172-205.

Weber, M. (1988), *The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations*, Çev. Richard I. Frank, London, Verso Books.

Weber, M. (1992) [1930], *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Tr. Talcott Parsons, London and New York, Routledge, xxv-xxvii

Weber, M. (2003a), *General Economic History*, Tr. Frank H. Knight, Mineola, Dover Publication.

Weber, M. (2003b), *The History of Commercial Partnerships in the Middle Ages*, Tr. Lutz Kaelber, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers.

Weber, M. (2008), *Roman Agrarian History: In Its Relation to Roman Public & Civil Law*, Tr. Richard I. Frank, Claremont, Regina Books.

Weber, M. (2009a), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism with Other Writings on the Rise of the West*, 4th ed., Ed. & Tr. Stephen Kalberg, New York, Oxford University Press.

Weber, M. (2009b), "Prefatory Remarks to Collected Essays in the Sociology of Religion [Vorbemerkung]," *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism with Other Writings on the Rise of the West 4th ed.* içinde, Ed. & Tr. Stephen Kalberg, New York, Oxford University Press, 205-220.